

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Маргарита Захариева Младенова

доцент в Софийския университет

„Св. Климент Охридски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'

в област на висше образование *Хуманитарни науки*

професионално направление *Филология*

докторска програма *Славянски езици (чешки език)*

Автор: Катерина Иванова Томова

Тема: „Междуметията в системата на чешкия и българския език“.

Със заповед № Р33-4915/17.10.2016 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Междуметията в системата на чешкия и българския език“ за придобиване на образователната и научна степен 'доктор' в област на висше образование Хуманитарни науки, професионално направление Филология, докторска програма Славянски езици (чешки език).

Автор на дисертационния труд е Катерина Иванова Томова – докторантка на самостоятелна подготовка към катедра Славистика.

1. Общо описание на представените материали

Докторантката е изпълнила с документацията си всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България, на Правилника към този закон, на Правилника за развитие на академичния състав на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, вкл. и изискванията на Филологическия факултет.

Комплектът с материали, представен от докторантката съгласно член 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, съдържа следните документи:

- молба до Ректора
- автобиография в европейски формат
- копие от диплома за висше образование
- заповед за зачисляване в докторантура № Р 33 – 3143/17.07.2014 г.; заповед за провеждане на изпит по специалността; заповед за отчисляване от докторантура;

заповед № Р33-4915/17.10.2016 г. на Ректора за разширяване на състава на катедра „Славистика“

– протокол № 103/06.07.2016 г., свързан с докладване на готовност за откриване на процедурата; протокол № 105/21.09.2016 г. от заседание на КС за предварително обсъждане на дисертационния труд и решение той да бъде придвижен към публична защита

– дисертационен труд (316 стр.); автореферат (36 стр.)

– копия на 11 научни публикации по темата.

2. Кратки биографични данни за докторантката

Катерина Томова е родена през 1967 г. в Шумен. Завършва специалността *Славянска филология* в СУ „Св. Климент Охридски“ през 1991 г. В периода 1992 г. – 1993 г. е хоноруван преподавател по чешки език в Катедрата по славистика на ПУ, а от 1994 г. до момента – щатен. Преподава по дисциплините *Практически чешки език*, *Теория на превода*, *Теоретичен курс по съвременен чешки език*, *Славянски фолклор* и др. Специализирала е няколко пъти в Карловия университет (Прага). От 2008 г. по съвместителство е и хоноруван асистент по български език за чужденци в Технически университет София – филиал Пловдив. Научните ѝ интереси са в областта на чуждоезиковото обучение, паралингвистиката, лингвистичната прагматика и съпоставителното езикознание.

Ас. Катерина Томова участва в научни форуми у нас и в чужбина, автор е на публикации в областта на съпоставителното славянско езикознание, паралингвистиката, лингвистичната прагматика, чуждоезиковото обучение. По темата на дисертационния труд има 11 (единадесет) публикации, отпечатани в авторитетни научни издания у нас и в Република Чехия.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Предложеният за обсъждане дисертационен труд на ас. Катерина Томова е посветен на тема, която незаслужено остава дълго време непроучена не само в българското езикознание. Както подчертава авторката, досега са издадени само няколко монографични изследвания, които обаче не са свързани нито с българския, нито с чешкия език. Те са обект на интерес главно с оглед на руския и на словенския език. Това обстоятелство определя и приносния характер на труда още с избора на темата.

4. Познаване на проблема

Докторантката познава много добре разработваната в дисертацията проблематика. Работата ѝ представя различни подходи на автори от различни страни и епохи, което ѝ помага да аргументира убедително своите възгледи. Прегледът на литературата по темата има висока информативна стойност. Прави впечатление относителната библиографска пълнота в прегледа на теоретичните и конкретните анализи, включващи творби освен от български и чешки автори, също и от известни автори с теоретичен принос, който намира конкретно приложение в изследването.

5. Методика на изследването

Представеният труд показва зрялост на авторския поглед и добър баланс между изясняването на теоретичните аспекти във връзка с междуметието и прилагането ѝ върху достъпния материал. Дисертантката базира своето изследване върху сравнителния и съпоставителния метод, което е съвременна тенденция в езикознанието, тъй като пълна изолация на тези два метода не е възможна, а и концентрирането само върху единия от двата неизбежно остава едностранчиво като подход.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

След представянето на задължителните реквизити на дисертацията в увода (стр. 4–10), дисертантката се спира доста подробно на историята на изследване на междуметията в българското и чешкото езикознание, като ѝ посвещава цялата първа глава (стр. 11–113). Въз основа на обстояния преглед, който е достатъчно информативен, авторката показва единството в граматичната традиция по отношение на междуметието до най-ново време, запазена и в съвременната българска и съвременната чешка лингвистика. Откроява се като убедително разглеждането на междуметието като морфологичен клас думи, което е добре аргументирано и обосновано въпреки непосредствената им връзка с екстралингвистичната област на човешките емоции и устната им реализацията най-често чрез нечленоразделни вокални жестове.

Сравнително-съпоставителният анализ на българските и чешките междуметия е осъществен последователно по отделните езикови равнища в глава втора (стр. 117–221). Много положителна страна на изследването е преодоляването на морфологичните граници между междуметието и останалите части на речта, които са негови

производни, или изобщо са във взаимовръзка с този лексикален клас. Това е сериозен аргумент в полза на схващането им като пълноценни лексеми, а не просто като спонтанна почти физиологична реакция. В рамките на лексикалната система те могат да се схващат като ядра на словообразователни гнезда. Добре избран е комплексният подход към междуметията на различните лингвистични равнища на анализ. Може би трябва още по-ясно да се експлицира присъстващата в текста идея за реализацията на междуметията с оглед на всяко от тези равнища. Не бива да се забравя, че самото понятие за междуметие е елемент на морфологичната класификация на частите на речта, а в семантичен и функционално-прагматичен аспект сходни функции могат да изпълняват и голям брой немеждуметни лексеми, отнесени към периферията на полето, което личи добре от представения ексцерпиран материал.

Авторката е обърнала достатъчно внимание и на схващаните като междуметия пълнозначни думи и цели фразеологични единици съгласно чешката граматична традиция. За разлика например от глагола, на който отдавна се признава, че в синтактично отношение образува сказуемо/предикат, но с тази функция могат да се срещнат и имена, на междуметието синтактичното право в досегашната граматична традиция му е отказано. Отчита се, че то може да играе ролята на сказуемо, подлог, определение и т.н., но възможността други морфологични класове да служат като възклицания или се negliжира, или се абсолютизира. Наричаните от авторката първообразни междуметия са именно ядрото на полето, истинският морфологичен клас междуметия, а пълнозначните думи и словосъчетанията традиционно не намират своето обособяване като възклицания (периферия на полето) просто поради липсата на подходящ термин. К. Томова използва термините *интерективация*, *интерективен*, но те са твърде близки пароними на *интеракция* и *интерактивен*, които са твърде популярни в съвременния български език и по тази причина ми се струват неподходящи. Много по-еднозначен би бил термин от типа на *възклицание*, а за целия процес – *междуметизация*.

В най-голяма степен приносът на авторката към съпоставителното изследване на междуметията в българския и чешкия език е представен в трета глава (стр. 222–289), където се анализират в съпоставителен план български и чешки междуметия, почерпани от собствена ексцерпция от художествена литература и корпусни данни от достъпните в момента български и чешки езикови корпуси. Сполучлива е ориентацията към организиране на междуметията в полева структура, където като ядрени се разглеждат първообразните и съответно най-древни междуметия, всъщност онези,

които принадлежат към морфологичния клас на междуметията и представят ядрото на функционално-семантичното поле на възклицанията. Това позволява те да бъдат анализирани с оглед на прагматичните им функции в езика, които при тях са в най-голяма степен водещи за избора на съответната конкретна реализация. Това личи отчетливо при представянето на взаимни преводи, където преводачите заместват междуметията от оригинала с функционален еквивалент в превода и където рядко съвпадащите по структура междуметия в двата езика са и функционални еквиваленти.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

- Представеният труд има приносен характер в много насоки: той е първото монографично изследване върху въпроса за междуметията в български и чешки език. Трудът е оригинален – авторката изгражда собствен сравнителен двуезичен модел, като възприема и модифицира модела за описание на междуметията на И. Шаронов, обогатен и с други конструктивни елементи.
- Дисертационният труд има и прагматична насоченост – той ще способства за решаването на конкретни задачи на чуждоезиковото обучение, на лексикографията и на преводаческата практика.
- На много места в своя труд авторката изразява обосновано критично отношение към съществуващите трудове – признак за самостоятелно научно мислене.
- Може да се отбележи и коректното отношение на авторката към ексцерпирания материал, което пък дава възможност за преосмисляне и корекции в изводите на някои изследователи (цитирани в труда). А това води до обновяване на идеи и тези, предполага алтернативни решения и подходи, което е една от важните задачи на съвременната наука и е част от приносите на самата дисертация.
- Посочените приноси са обективни, те отразяват резултатите от проучването и са изведени на основата на анализиранияте източници, както и на задълбочения авторски прочит и анализ. Похвална е и библиографската осведоменост на докторантката, която е използвала богатата научна литература по разглежданата проблематика от български и чуждестранни автори. Езикът е богат и в издържан научен стил. По отношение на практическата приложимост на резултатите от дисертационния труд може да се отбележи, че те могат да се използват в сходни проучвания.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд. К. Томова е представила 11 статии по темата на дисертацията (публикувани в авторитетни научни издания и сборници в България (8) и в Чехия (3).

9. Автореферат. Авторефератът (36 стр.) обективно отразява съдържанието на дисертацията, резултатите и приносните моменти в изследването.

10. Лични впечатления

Познавам работата по дисертационния труд на Катерина Томова от значително по-ранна фаза, както и отделни публикации на авторката по темата. Нейната самостоятелност при работата с езиковия материал и задълбочеността на авторския ѝ подход свидетелстват за нейните качества на изследовател. Тя работи в сътрудничество и с други колеги, които разработват проблематиката на междуметието и във връзка с други езици.

11. Критични забележки и препоръки

Изброените по-долу бележки са свързани по-скоро с обективно нерешени проблеми в науката, отколкото с недостатъци на представения текст. Забележките ми по оформлението на текста и отделни грешки и неточности, които са неизбежни при оформянето на обемен труд, направени на вътрешното обсъждане, са взети предвид от авторката, така че вече не са актуални. Освен тях бих отбелязала:

- Използването на термина *десемантизация* в почти всички граматики, които познавам и от които го е почерпала и К. Томова, е обективно некоректно, тъй като обикновено става дума за функциониране на дадената лексема с нетипична семантика, различаващата се от основното ѝ значение. В най-добрия случай би могло да се говори за ПРЕсемантизация или ХИПЕРсемантизация, но промяната в значението не е десемантизация. Това е един от най-несполуливите термини за означаване употребата на дума от едно семантично поле в периферията на друго семантично поле, но поради липса на адекватен термин, продължава да се използва.
- към стр. 137 – може би в процеса на по-нататъшна работа трябва да се вземе отношение и към изрази като *prosim (tě/vás)*, който в някои от чешките граматики се посочва като контактна дума. Интерес представлява и спонтанната употреба на б. *onaa!*, което се среща масово в разговорния език, но явно липсва в ексцерпирания от авторката материал.

- при по-нататъшна работа по темата може би е добре да се споменат и вторичните междуметия от типа *отключ – заключ, фръц-фръц* и др. при междуметията, използвани от деца или в комикси.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати **напълно** съответстват на специфичните изисквания на Филологическия факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантката Катерина Иванова Томова **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност Славянски езици, като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване. Държа да подчертая, че представеният от ас. Катерина Томова дисертационен труд на тема „Междуметията в системата на българския и чешкия език“ представя зряло изследване на най-слабо изследваната в българската и чешката граматична традиция част на речта, базиращо се върху значително количество ексцерпиран материал, описан и анализиран изчерпателно на всички езикови равнища и в съпоставителен план. Както във фактографско, така и в методологическо отношение текстът е приносен за изследването на междуметията. Той свидетелства за способността на авторката да разработва лингвистична проблематика и изобщо да работи самостоятелно върху научен труд.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’** на Катерина Иванова Томова в област на висше образование: Хуманитарни науки, професионално направление Филология, докторска програма Славянски езици (чешки език).

1.12.2016 г.

Рецензент:...

доц. д-р Маргарита Младенова